

İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNDE
TEMEL DEĞERLERİN BİREYCİLİK VE
TOPLULUKÇULUK KÜLTÜRÜNE ETKİSİ
THE EFFECTS OF BASIC INDIVIDUAL VALUES ON THE
CULTURE OF INDIVIDUALISM AND THE CULTURE OF
COLLECTIVISM IN THEOLOGY STUDENTS

İRFAN ERDOĞAN

[Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi ABD.
Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education
irfanerdogan87@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2452-1252>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published: 24 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Yıl / Year: 2021 *Sayı – Issue:* 50 *Sayfa / Pages:* 571-605

Atıf/Cite as: Erdoğan, İrfan. “İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi-The Effects of Basic Individual Values on the Culture of Individualism and the Culture of Collectivism in Theology Students”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 50 (Haziran-June 2021): 571-605. <https://doi.org/10.17120/omuifd.894189>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

İlahiyat Öğrencilerinde Temel Değerlerin Bireycilik ve Toplulukçuluk Kültürüne Etkisi¹

Öz: Bu araştırmanın amacı, ilahiyat fakültesi öğrencilerinde kültür boyutları ile temel değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi, değerlerin bireycilik ve toplulukçuluk kültürünü yordama durumunun analiz edilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Veri toplama aracı olarak ise Bireycilik-Toplulukçuluk Ölçeği (BTÖ) ile birlikte Portre Değerler Anketi (PDA57) kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi lisans öğrencileri oluştururken, örneklemini 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde bu fakültenin farklı sınıflarında okuyan toplam 440 öğrenci oluşmaktadır. Araştırma sonucunda, kültür boyutları ile temel değerler arasında düşük ve orta düzeyde olmak üzere anlamlı korelasyon tespit edilmiştir. Temel değerlerin bireycilik ve toplulukçuluk kültürünün anlamlı yordayıcıları olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Din Eğitimi, İlahiyat Öğrencileri, Değerler, Bireycilik, Toplulukçuluk.

The Effects of Basic Individual Values on the Culture of Individualism and the Culture of Collectivism in Theology Students

Abstract: This study aims to examine the relationship between cultural dimensions and basic individual values in theology students and to analyze the predictive status of values on individualism and collectivism. To achieve this goal, the relational survey model was adopted. Portrait Values Questionnaire (PVQ57) and Individualism-Collectivism (IND-COL) Scale were used as the data collection tools. The universe of the research was determined by Necmettin Erbakan University Faculty of Theology undergraduate students, the sample of the study consisted of 440 students studying in the Necmettin Erbakan University Faculty of Theology during the fall semester of the 2019–2020 academic year. As a result of the research, a small and moderate correlation correlation was determined between cultural dimensions and basic individual values at significant level, and it was observed that basic values were significant predictors of individualism and collectivism.

Keywords: Religious Education, Theology Students, Values, Individualism, Collectivism.

¹ Bu çalışmanın ilk bulguları, 6-7 Kasım 2019 tarihinde Mardin Artuklu Üniversitesi'nde düzenlenen "5. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış" sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş olup, yalnızca özet kitapçığında yer almıştır.

Giriş

Kültür ve değer, toplumun hamurunu oluşturan iki önemli kavramdır. Toplumların sahip oldukları değerler, eğitim yoluyla kazandırılıp geliştirilirken, eğitim aynı zamanda bir kültürleme faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür ve değerlerle yakından ilgili bir olgu olan din ise, bireycilik kültürü ve toplulukçuluk kültürü arasında denge kurmaya çalışan bir özelliğe sahiptir. Ünver Günay'a göre din, psikolojik bir olgu olması dolayısıyla bireyi ilgilendirdiği gibi aynı zamanda sosyal bir olgu olması nedeniyle de toplumu ilgilendirmektedir.² Ünver Günay'a göre objektif hale gelen dinin yaşanmış hali toplumu oluşturmakta; toplum da eğitim vb. çeşitli yollarla kendi kültür ve değerlerini, sembollerini, gelecek ve göreneklerini, üyelerine aktarmak suretiyle yaygın bir şahsiyet tipi oluşturmaktadır.³

İslam dini, ne bireyi topluma ne de toplumu bireye feda eden bir öğretiyeye sahiptir. Elmalılı Hamdi Yazır, bu durumu öz bir şekilde aşağıdaki satırlarla dile getirmektedir:

“Demek ki mesele cemiyeti ihmal eden müfrit ferdiyetçilerin, müstebitlerin, hudgamların zannettiği gibi ne yalnız infiradda ne de ferde hiç kıymet vermek istemeyen müfrit içtimaiyyatçıların zannettikleri gibi yalnız cemiyettir. İki arasında bir itidal noktasındadır. Ruh ile beden gibi ferdin zuhuru (yani dışsallaşması) cemiyette, cemiyetin kıyımı (yani içselleşmesi) ferde, evvel ve ahir ikisinin kıvamu haktır (nesnelleşme ya da objektifleşme). Onun için ferdlere hakkın birliğine istinad ile bir mukavele (yani toplumsal sözleşme ve toplumsal ruh, ruhi ictimai) yapmadan cemiyet yapamadılar, aynı zamanda mukavele ve hareketlerinde hakkın hukukunu gözetmedikleri içinde muvaffak olamadılar.”⁴

Din eğitimi anlamında en üst seviyede eğitimin verildiği ilahiyat fakültelerinin mezun ve mensuplarına yönelik beklentiler arasında, dini ilimlere vukufiyet dışında dine uygun inanç ve tutumları benimsemeleri

² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000).

³ Ünver Günay, “Türkiye’de Dini Sosyalleşme” içinde Türkiye’de 1. Din Eğitimi Semineri, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1981). Akt.: Mustafa Özdemir, “Din-Birey ve Toplum İlişkisi Üzerine (Ünver Günay, Peter Berger, E. M. Hamdi Yazır Örneği)”, *Mütefekkir* 4/7 (2017), 9-19.

⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 8/5283.

ve dine uygun bir yaşantı sürdürmeleri bulunmaktadır.⁵ Bu anlamda istenilen bilgi ve beceriyle birlikte birtakım değerlere ve tutumlara sahip olarak yetiştirilmek istenen ilahiyat fakültesi öğrencilerinin mevcut durumunu ortaya koymak önem arz etmektedir. Ayrıca sahip oldukları değerlerin, benimsedikleri kültürü etkileme durumunun incelenmesi oldukça önemlidir.

1. Kavramlar ve Teorik Arka Plan

Kültür, sosyal psikolojide kapsamlı olarak ele alınmış ve çeşitli boyutlarından söz edilmiş bir kavramdır. Hofstede (2001) kültürü bir grubun üyelerini diğerlerinden ayırt etmeye yarayan, zihnin toplu programlanması olarak nitelendirmektedir.⁶ Çeşitli tanımlarının yapılması mümkün olmakla birlikte Triandis'e (1995) göre kültürü bireyci ve toplulukçu bileşenler içeren bir "araç seti" olarak düşünmemiz mümkündür. İnsanlar bu araç setinden, davranışlarını belirleyen durumlara anlam yüklemek üzere bileşenler seçerler.⁷

574
OMÜİFD

Çalışmamızda kültür boyutları olarak Triandis'in kategorilendirmesi dikkate alınmıştır. Kültür, Triandis (1995) tarafından bireycilik (individualism) ve toplulukçuluk (collectivism) biçiminde kategorize edilmiştir. Daha sonra bu kategorilendirmeye gelen eleştiriler, buna bireycilik ve toplulukçuluğu dik olarak kesen bir boyut daha eklenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, bireycilik-toplulukçuluk boyutlarını yeniden kategorize etmek için hiyerarşi (güç mesafesi) kavramı eklenmiştir.⁸ Hiyerarşi kavramının eklenmesi ile birlikte yatay ve dikey ayrımı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, toplulukçu (bağlı) ya da bireyci (bağımsız) ve yatay (aynı) ya da dikey (farklı) olmak üzere dört çeşit kişilik tanımlanmıştır. Bu dört tür kişiliğin kombinasyonu yatay toplulukçuluk (aynı/bağlı) ve dikey toplulukçuluk (farklı/bağlı), yatay bireycilik (aynı/bağımsız) ve dikey bireycilik (farklı/bağımsız) şeklinde kategorize

⁵ Ümit Horozcu, "İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1 (2019), 27-40.

⁶ Geert H. Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations* (Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 2001), 1.

⁷ Harry Charalambos Triandis, *Individualism & collectivism* (Boulder: Westview Press, 1995), xiv.

⁸ Arzu Wasti - Selin Eser Erdil, "Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/1-2 (2007), 39.

edilmiştir. Toplulukçu kültürlerde yatay eksen de hiyerarşi söz konusu olmayıp, toplumsal uyum ve grup üyeleriyle birlik olma duygusu söz konusudur. Dikey eksen de ise grup içerisinde hiyerarşi söz konusu olup hizmet etme, grubun yararı için fedakârlık yapma ve bir görevi yapma duygusu söz konusudur.

Hem bireyci hem de toplulukçu kültürlerde dikey boyut insanların eşit olmadığını ve buldukları konuma göre ayrıcalıklarının bulunduğunu ifade eder. Bu, “farklı benliğin” yansımasıdır. Buna karşın yatay boyut, insanların çoğu durumda, özellikle de statüde benzer olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da, ön plana çıkmak istemeyen “aynı benliğin” yansımasıdır.⁹ Diğer bir deyişle yatay bireycilik özelliklerini taşıyan toplumlarda ya da bireylerde bağımsızlık ve özgünlük ön planda olmakla birlikte statü farklılıkları vurgulanmamaktadır. Dikey bireyci toplum veya bireylerde ise rekabet, kazanmak ve statü önemlidir. Yatay toplulukçuluk özelliklerini taşıyan toplum ya da bireylerde grup amaçlarının yanı sıra eşitlik de ön plandadır. Buna karşın dikey toplulukçu toplum veya bireyler grup amaçlarının önceliğinin yanı sıra hiyerarşik farklılıkları gözetirler.¹⁰ Modern, endüstrileşmiş ve hızlı değişen toplumlar daha çok bireyselci olma eğiliminde iken, geleneksel ve tarım toplumları toplulukçu olma eğiliminde görülmektedir¹¹.

İlgili literatürden hareketle, yatay ve dikey toplulukçuluk ile yatay ve dikey bireyciliğin özelliklerini benzer ve farklı yönleriyle birlikte Tablo 1’de görüldüğü gibi özetlemek mümkündür.

⁹ Triandis, *Individualism & collectivism*, 44.

¹⁰ Wasti - Erdil, “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi”.

¹¹ Theodore M. Singelis vd., “Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement”, *Cross-Cultural Research* 29/3 (1995), 240-275.

Tablo 1. Yatay-Dikey Toplulukçuluk ve Yatay-Dikey Bireyciliğin Özellikleri

Kültür Boyutları	Özellikleri
Yatay toplulukçuluk	Grubun çıkarları bireyin çıkarlarından önce gelir. Statü olarak herkes aynıdır. Grup üyelerinin başarısı herkesi mutlu eder.
Dikey toplulukçuluk	Grubun çıkarları bireyin çıkarlarından önce gelir. Statü farkları vardır. Kişi kendini grubu için feda etmeye isteklidir.
Yatay bireycilik	Bireyselleşme vardır ancak herkes kendi işini yapar. Statü olarak herkes aynıdır. Kendisini başkasıyla kıyaslamaz.
Dikey bireycilik	Bireyselleşme vardır ve kendilerini diğerleriyle karşılaştırırlar. Statü farkları vardır. Rekabetin, doğanın kanunu olduğuna inanırlar.

576

OMÜİFD

Chiou'ya göre yatay toplulukçu kültürde grubun çıkarı bireysel çıkarıdan önce gelir. Bununla birlikte, kendilerini başkalarından daha az önemli hissetmezler. Grup üyelerinin başarısı herkesi mutlu eder. Dikey toplulukçularda ise grup normları hayati önem taşır, hatta kişi kendini grubu için feda eder. Yatay bireycilikte bireyselleşme vardır ancak kişi kendini diğerlerinden ayrıcalıklı görmez, yani herkes kendi işini yapar ve kendini diğerleri ile kıyaslamaz. Dikey bireycilikte ise özellikle kendini diğerleriyle kıyaslama vardır, rekabetin doğanın kanunu olduğuna inanırlar ve tüm yarışları kazanmak arzusundadırlar.¹²

Araştırmamızda ele alınan kavramlardan bir diğeri, çeşitli çalışmalarda¹³ kültürel özelliklerle yakından ilişkili olduğu ortaya konan temel değerlerdir. Değer kavramı, bireylerin tutum ve davranışları ile organizasyonların, kurumların ve toplumların fonksiyonlarına ışık tutmada sık sık altı çizilen bir kavramdır. Bu konuda Schwartz ve arkadaşları tarafın-

¹² Jyh-Shen Chiou, "Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism Among College Students in the United States, Taiwan, and Argentina", *The Journal of Social Psychology* 141/5 (Ekim 2001), 668.

¹³ Özlem Dirilen, *Relationship Between Values and Culture: A Comparison of Central Asian and Turkish University Students* (The Middle East Technical University, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Shalom H. Schwartz, "Beyond Individualism-Collectivism: New Cultural Dimensions of Values", *Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications*, ed. Uichol Kim vd. (Thousand Oaks & Calif: SAGE Publications, Inc, 1994); Hofstede, *Culture's consequences*.

dan ortaya konan değer kuramı, farklı kültürlerde kabul gören 10 farklı değer tipini, üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmak suretiyle kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Daha sonra bu değerler detaylandırılarak 19 değere çıkartılmış, Türkiye’yi de içeren 10 ülkede test edilmiştir. 19 temel değerın tanımları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Değer Boyutları, Değerler ve Tanımları¹⁴

Odak	Değer boyutu	Değer	Temel motivasyonu bakımından tanımı
Kişisel Odak (Personal Focus)	Değişime Açıklık (Openness to Change)	Özyönelim-Düşünce (Self-direction-thought)	Kişinin kendi düşüncelerini ve becerilerini geliştirme özgürlüğü
		Özyönelim-Davranış (Self-direction-action)	Kendi davranışlarına karar verme özgürlüğü
		Uyarılım (Stimulation)	Heyecan, yenilik ve değişim arayışı
		Hazcılık (Hedonism)	Zevk ve arzuları tatmin etme
	Kendini Geliştirme (Self-Enhancement)	Başarı (Achievement)	Sosyal standartlara göre başarılı olma
		Güç-Baskınlık (Power-dominance)	İnsanlar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç
		Güç-Kaynaklar (Power-resources)	Maddi ve sosyal kaynaklar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç
		Saygınlık (Face)	Toplumsal imajını sürdürerek ve küçük düşürülmekten kaçınarak gelen güvenlik ve güç
	Muhafazakârlık (Conservation)	Güvenlik-Kişisel (Security-personal)	Kişinin kendisinin ve yakın çevresindeki sevdiklerinin emniyeti
		Güvenlik-Toplumsal (Security-societal)	Toplumsal istikrar ve düzenin sürdürülmesi
Toplumsal Odak			

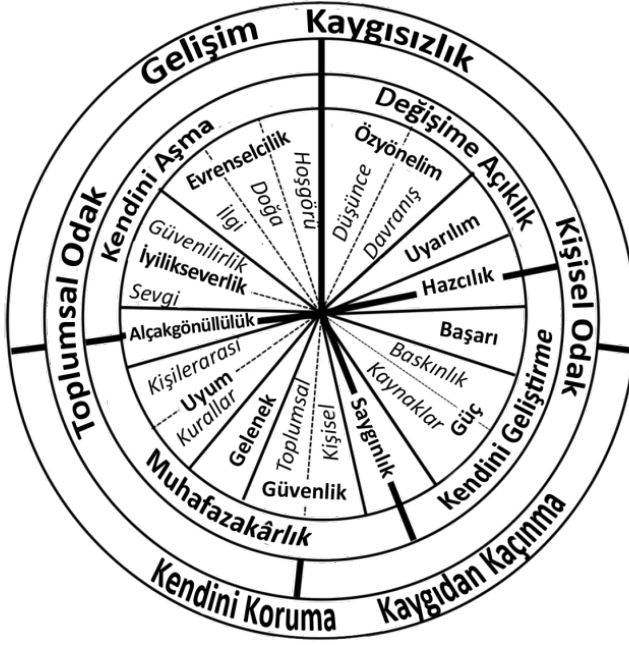
¹⁴ Schwartz vd. (2012)’den uyarlanmıştır.

Toplumsal Odak (Social Focus)	Muhafazakârlık (Conservation)	Gelenek (Tradition)	Kültürel, ailevi ve dini geleneklerin sürdürülmesi
		Uyum-Kurallar (Conformity-rules)	Kurallar, kanunlar ve resmi zorunluluklara uyma
		Uyum-Kişilerarası (Conformity-interpersonal)	Diğer insanları üzmemek ve onlara zarar vermektan kaçınma
		Alçak gönüllülük (Humility)	Kendini ön plana çıkarmaktan kaçınma ve elindekiyle yetinme
	Kendini Aşma (Self-Transcendence)	İyilikseverlik-Güvenilirlik (Benevolence-dependability)	Grup içinde inanılır ve güvenilir bir birey olma
		İyilikseverlik-Sevgi (Benevolence-caring)	Kendini grup üyelerinin refahına adanmak
		Evrenselcilik-İlgi (Universalism-concern)	Eşitlik, adalet ve bütün insanların korunmasına adanmışlık
		Evrenselcilik-Doğa (Universalism-nature)	Doğal çevreyi koruma
		Evrenselcilik-Hoşgörü (Universalism-tolerance)	Kişinin kendisinden farklı olanları kabullenme ve anlayış göstermesi

Teori aynı zamanda bu değerler arasında tutarlı bir dairesel yapı meydana getirerek, değerler arasındaki çatışma ve uyumu ayrıntılı bir şekilde ele alır.¹⁵ Şekil 1’de dairesel yapı içerisindeki değer modeli verilmiştir.

¹⁵ Shalom H. Schwartz vd., “Refining the Theory of Basic Individual Values”, *Journal of Personality and Social Psychology* 103/4 (2012), 663-688.

Şekil 1. Dairesel değer modeli (Schwartz, 2012'den çeviri)

Şekil 1'i incelediğimizde, merkezde temel değerler yer almaktadır. Temel değerlerin etrafında ise üç halka bulunmaktadır. Bu halkalar belli bir düzen içerisindeki değerlerin kuramsal temellerini ifade ederken, aynı zamanda değerlerin, üç temel gereksinime dayanmakta olduğu ve çeşitli fonksiyonlar yerine getirdiğine işaret etmektedir. Her bir değer, kişisel ya da toplumsal kazanımlar elde etmeye odaklanır; gelişim ve genişlemeye karşılık olarak kaygıdan kaçınmayı ve kendini korumayı destekler. Değişime açıklığı ya da muhafazakârlığı ifade eden her bir değer, ya kendini geliştirme (özgenişletim) ya da toplumun bütününün yararını gözetme anlamında kendini aşmayı (özaşkınlık) destekler.¹⁶ Dairesel yapı içerisinde verilen değerler, icra ettikleri fonksiyona göre birbirinin yanında ya da karşısında konumlandırılmıştır.

Merkezde 19 temel değer yer alırken, değerlerin etrafındaki ilk

¹⁶ Schwartz vd., "Refining the Theory of Basic Individual Values", 665.

halka dört farklı değer grubu arasındaki bağlantıyı yansıtmaktadır. *Değişime açıklık* değerleri yeni düşüncelere, eylemlere ve tecrübelere hazır olmayı vurgularken, bunun tam karşısında yer alan *muhafazakârlık* değerleri kendini sınırlamayı, düzeni ve değişimden kaçınmayı vurgular. Diğer taraftan *kendini geliştirme* değerleri kişinin kendi çıkarlarını gözetmeye önem verirken, karşı tarafında yer alan *kendini aşma* değerleri başkalarının çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmayı vurgular. *Hazcılık* ise hem değişime açıklık hem de kendini geliştirme boyutunun özelliklerini barındırır.¹⁷ Benzer şekilde *saygınlık* değeri hem kendini geliştirme hem de muhafazakârlık boyutuna ait özellikler barındırırken, *alçakgönüllülük* değeri de hem kendini aşma hem de muhafazakârlık boyutuna ilişkin özellikleri yansıtmaktadır. Schwartz'ın değerler sisteminde bir değerdeki yükselme, yanında bulunan değerlerin yükselmesine yol açmakta, karşısında bulunan değerde ise düşmeye yol açmaktadır.¹⁸ Dairesel yapı içerisinde değerler arasındaki uzaklıklar eşit olmayabilir. Bu yüzden görsel olarak karşı taraflarda yer alan değerler arasında kuvvetli bir çatışma olduğundan ziyade karşıt değerler olduğunu söylemek mümkündür.

580

OMÜİFD

Değerlerin etrafındaki ikinci halka ise bu değerlerin, kendi çıkarlarını öncelemek anlamına gelen *kişisel odağa* ya da başkalarının veya yerleşik kurumların çıkarlarını öncelemek anlamında *toplumsal odağa* sahip olduğu ile ilgili bir ayırım oluşturmaktadır.

En dıştaki üçüncü halkada alt tarafı çevreleyen yarım daire *kaygıdan kaçınma/tehdide karşı kendini koruma* tutumunu içinde barındıran değerlere karşılık gelirken, yine üçüncü halkada, üst taraftaki yarım daireye karşılık gelen değerler ise kişiyi *kaygıdan uzak* olduğunda daha fazla motive etme eğilimindedir.

Başarı değeri bir "kendini geliştirme" değeridir, ancak "kendini koruma/kaygıdan kaçınma" ve "gelişim/kaygısızlık" daire dilimleri arasındaki sınırdaki yer alır. Bu durum, bir kişinin takdir edilme ve güç (kendini koruma) beklentisi olmaksızın başarı arayışında olabileceği gibi kapasitesinin toplum tarafından onaylanması (gelişim) için de başarı odaklı olabileceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde *alçakgönüllülük* değeri de "ken-

¹⁷ Schwartz vd., "Refining the Theory of Basic Individual Values", 669.

¹⁸ Bardi, Lee, Towfigh ve Soutar, 2009; Akt. Asım Yapıcı vd., "Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (2012), 129-151.

dini koruma/kaygıdan kaçınma” ve “gelişim/kaygısızlık” daire dilimleri arasındaki sınırdaki konumlandırılmıştır. Çünkü bu kendi çıkarından feragat etme durumu, ya başkalarının tepkisinden çekinme ya da sosyal beklentilerle uyumlu olma çabasından kaynaklanabilir. Kendini aşma anlamında alçakgönüllülük bir “kendini aşma” değeridir ki kaygıdan uzak olmayı (kaygısızlık) ifade ederken, uyumlu olma anlamında alçakgönüllülük ise bir “kendini koruma” değeri olarak kaygıdan kaçınmak üzere bir tutum takınmaya yol açar.¹⁹

Değerler, davranışta ortaya çıkıncaya kadar görünmezdirler, ancak kültür semboller, kahramanlar ve ritüeller gibi bileşenlerde kendisini görünür kılar.²⁰ Değerler ile kültür arasındaki ilişki üzerine çeşitli çalışmalar yapılırken²¹ bazı çalışmalarda Triandis’in (1995) yatay ve dikey eksenlerle birlikte bireycilik ve toplulukçuluk tezi ile Schwartz’ın (1992) değer modeli arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Schwartz’ın değişime açıklık ve muhafazakârlık değerlerinin sırasıyla bireycilik ve toplulukçuluk kültürlerine karşılık gelirken, diğer bir boyutta yer alan kendini geliştirme ve kendini aşma değerlerinin sırasıyla dikey ve yatay eksenlere karşılık geldiği dile getirilmektedir. Bu nedenle geleneğin korunması, çoğunluğu takip etme ve güvenlik arayışı anlamına gelen muhafazakârlık değerlerine hem dikey toplulukçular hem de yatay toplulukçular tarafından vurgu yapıldığı ifade edilmektedir. Triandis (1996) daha fazla detay vererek toplulukçu değerlere *iyilikseverlik* değeri eklendiğinde yatay toplulukçuluk, bireycilik değerlerine *evrenselcilik* değeri eklendiğinde yatay bireycilik kültürü elde edilirken, toplulukçu değerlere *güç* değeri eklendiğinde dikey toplulukçu, bireyci değerlere *başarı* değeri eklendiğinde ise dikey bireycilik kültürünün elde edileceğini dile getirmektedir. Triandis’e (1996) göre toplulukçu değerler daha çok Doğu Asya ülkelerinde, geleneksel toplumlarda ve eski komünist ülkelerde görülürken bireyci değerler batı kültürlerinde daha ön plandadır.²² Triandis’in

¹⁹ Schwartz vd., “Refining the Theory of Basic Individual Values”, 669-670.

²⁰ Hofstede, *Culture’s consequences*, 10.

²¹ Roberto Pereira vd., “On the Relationships between Norms, Values and Culture: Preliminary Thoughts in HCI”, *Information and Knowledge Management in Complex Systems*, ed. Kecheng Liu vd., IFIP Advances in Information and Communication Technology (Cham: Springer International Publishing, 2015), 30-40.

²² Harry C. Triandis, “The Psychological Measurement of Cultural Syndromes”, *American Psychologist* 51/4 (1996), 410; Cem Safak Cukur vd., “Religiosity, Values, and Horizontal and

kültür boyutları ile Schwartz'ın değer tipleri ve boyutları arasındaki ilişkiyi ilgili literatürden hareketle Tablo 3'teki gibi ortaya koymamız mümkündür.

Tablo 3. Triandis'in Kültür Boyutları ile Schwartz'ın Değer Tipleri ve Boyutları Arasındaki İlişki

Triandis'in Kültür Boyutları	Schwartz'ın Değer Boyutları	Schwartz'ın Değer Tipleri
Bireyci	Değişime açıklık	Uyarılım, Özyönelim, Hazcılık
Toplulukçu	Muhafazakarlık	Güvenlik, Gelenek, Uyum, Saygınlık, Alçakgönüllülük
Yatay	Kendini aşma	İyilikseverlik, Evrenselcilik, Alçakgönüllülük
Dikey	Kendini geliştirme	Güç, Başarı, Saygınlık, Hazcılık

Dinin kucaklayıcı özelliklerinden hareketle bireyin ve toplumun ruh sağlığında olumlu bir rol üstlenmesini, kültürel değerlerin korunup geliştirilmesini, özellikle İslâm dininin sağlıklı biçimde anlaşılıp anlatılmasını kendisi için amaç edinen yetişmiş insan gücü oluşturulmasına öncülük etmek doğrultusunda öğrenim gören ilahiyat fakültesi öğrencilerinin²³ değer yönelimlerdeki farklılaşmayı incelemek²⁴, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmen adaylarının değer yönelimlerini incelemek²⁵, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ile değerler ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek²⁶ ve ilahiyat öğrencilerinin psikolojik iyi

Vertical Individualism—Collectivism: A Study of Turkey, the United States, and the Philippines", *The Journal of Social Psychology* 144/6 (Aralık 2004), 615.

²³ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006), 143.

²⁴ Mustafa Arslan - Esra Tunç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerdeki Farklılaşmalar", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 7-39; Rüveyda Karaca, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

²⁵ Mehmet Kamil Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri: İlahiyat - DKAB Karşılaştırması", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 507-516.

²⁶ Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)"; Muhammed Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/ (2015), 43-84.

oluşları ile değer yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemek²⁷ üzere çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bir başka çalışmada, yerel değerler ve evrensel değerler ikileminde, Schwartz'ın değer modeli çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nda değerlerin yeri ele alınmıştır²⁸.

Bu çalışmada ise ilahiyat fakültesi öğrencilerinde kültür boyutları ile temel değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi, temel değerlerin toplulukçuluk ve bireycilik kültürünü yordama durumunun analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmamızda cevabı aranan sorular şunlardır:

1. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin bireycilik ve toplulukçuluk kültürüne sahip olma bakımından durumları nedir?

2. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde ön plana çıkan temel değerler hangileridir?

3. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde kültür boyutları ile temel değerler arasında ilişki var mıdır?

4. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde temel değerler, yatay toplulukçuluk kültürünün anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

5. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde temel değerler, dikey toplulukçuluk kültürünün anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

6. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde temel değerler, yatay bireycilik kültürünün anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

7. İlahiyat fakültesi öğrencilerinde temel değerler, dikey bireycilik kültürünün anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

Araştırmamızda model olarak, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha

²⁷ Mustafa Ulu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018), 183-215.

²⁸ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, "Values in the Curricula of Religious Education and Social Studies in Primary Schools in the Context of Local-Universal Dilemma", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12/2 Supplementary (2012), 1573-1587.

2.1. Veri toplama araçları

Singelis vd. (1995) tarafından geliştirilen “Bireycilik-Toplulukçuluk Ölçeği (BTÖ)”nin Triandis ve öğrencilerinin takip eden çalışmalardaki katkılarıyla oluşturulan 37 maddelik formu Wasti ve Erdil (2007) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin kültür boyutlarını ölçmede bu ölçek kullanılmıştır. Araştırmamızda veri toplama aracı olarak kullanılan ölçek, dört faktörlü bir yapıya sahip olup, Yatay toplulukçuluk (YT) alt boyutu 9 madde, Dikey toplulukçuluk (DT) alt boyutu 10 madde, Yatay bireycilik (YB) alt boyutu 10 madde, Dikey bireycilik (DB) alt boyutu ise 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmasında iç tutarlılık (Cronbach’s alpha) katsayısı sırasıyla 0.73, 0.72, 0.71 ve 0.67 olarak tespit edilmiştir.³³ 5’li likert tipinde hazırlanmış ölçeğin, her bir alt boyutundan alınabilecek en yüksek ortalama puan 5 iken en düşük ortalama puan 1 şeklindedir.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin temel değerlerini ölçmede ise Türkçe uyarlamasını da içerecek şekilde Schwartz ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan 57 maddelik “Portre Değerler Anketi (PDA57)” kullanılmıştır.³⁴ Ölçekte on dokuz değer tipinin her biri üç madde ile ölçülmektedir. Her madde hipotetik bir kişi için belli bir şekilde davranmanın önemli olduğu biçiminde ifade edilen bir cümlelik portrelerden oluşmaktadır (örneğin; “*Toplumdaki zayıf ve savunmasız insanların korunması onun için önemlidir.*”). Katılımcının, ifadede yer alan kişiyi düşünmesi ve her bir madde için “1 = Bana hiç benzemiyor, 2 = Bana benzemiyor, 3 = Bana çok az benziyor, 4 = Bana az benziyor, 5 = Bana benziyor, 6 = Bana çok benziyor” şeklindeki cevaplardan birini vermesi istenir. Bu anlamda 6 dereceli bir ölçek söz konusudur. Schwartz ve arkadaşları PDA57’nin yapı geçerliğini on farklı kültürde görgül olarak göstermişlerdir. On dokuz değer tipi altölçeğinin test-tekrar test güvenirlikleri .48 ile .81 arasında değişmekte olduğu gözlenmiştir.³⁵ Değer puanları, o değeri oluşturan üç maddenin

³³ Wasti - Erdil, “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi”.

³⁴ Schwartz vd., “Refining the Theory of Basic Individual Values”.

³⁵ Kürşad Demirutku ve Özlem Dirilen-Gümüş, “Portre Değerler Anketi’nin (PDA57) ve Değer Sıralama Anketi’nin (DSA19) psikometrik özellikleri”, Yayınlanmamış ham veri (2014) Akt. Kürşad Demirutku - Sena Tekinay, “Beşeri Değerler ile Devamsızlık Tutumları ve Gereççeleri Arasındaki İlişkiler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31/3 (2016), 509.

birey içi ortalamaları alınarak hesaplanmaktadır. Yüksek puanlar, ilgili değere görece daha fazla önem verildiği anlamına gelirken, her bir değer için en yüksek puan 6 en düşük puan 1 şeklindedir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini, 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır.³⁶ 2570 kişiden oluşan evrenden sınıf düzeyine göre tabakalı örnekleme³⁷ yapılarak toplam 440 öğrenci örnekleme alınmıştır. Bu öğrencilerin 105'i (%23,9) 1. sınıf, 110'u (%25) 2. sınıf, 123'ü (%28) 3. sınıf ve 102'si (%23,2) 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 333'ü kız (%75,7) iken, 107'si (%24,3) erkektir.

2.3. Veri Analizi

Kültür boyutları ile temel değerler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bunun için öncelikle her bir veri dizisinin, diğerinden bağımsız olarak normal bir dağılım sergilediği görülmüştür.

Çalışmamızda, temel değerlerin bireycilik ve toplulukçuluk kültürü üzerindeki etkisini incelemek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu regresyon analizinde ise, bütün yordayıcı değişkenlerin, yordanan değişken üzerindeki ortak etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu sebeple *standart yöntem* tercih edilmiş³⁸ ve değişkenlerin tümü birden modele dahil edilmiştir.

Araştırmamızda, çoklu regresyon analizinin varsayımlarını karşılayabilmek adına 19 temel değer aynı anda yordayıcı değişken olarak girilmemiş, bunun yerine Portre Değerler Anketi'nde toplumsal odaklı değerler ve kişisel odaklı değerler (bk. Şekil 1) olmak üzere iki değer grubu ayrı ayrı olarak modele dahil edilmiştir. Bu kapsamda YT ve DT'nin yordanmasında toplumsal odaklı değerler, YB ve DB'nin yordanmasında

³⁶ Araştırmanın verileri 2019 yılı Eylül ve Ekim ayları içerisinde toplanmıştır.

³⁷ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 86.

³⁸ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019), 274-292.

ise kişisel odaklı değerler, yordayıcı değişken olarak analize dâhil edilmiştir (bk. Şekil 2). Çoklu regresyon analizi için gerekli varsayımların karşılandığı tespit edildikten sonra analiz yapılmıştır. Çoklu regresyon analizi varsayımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:³⁹

1. Yordanan (bağımlı) ve yordayıcı (bağımsız) değişkenler en az aralık ölçeğinde olmalı: Verilerimiz bu varsayımı karşılamaktadır.

2. Yeterli örneklem sayısı: Çoklu regresyon analizi için gerekli örneklem sayısı, 3 ile 25 yordayıcı değişken için yordayıcı değişken sayısının 15 katı yeterli görülmektedir.⁴⁰ Sonuç olarak k tane yordayıcı için $n > k * 15$ şeklinde formülize edilebilir. Çalışmamızda temel değerleri birer yordayıcı değişken olarak düşündüğümüzde, tamamını aynı anda analize dahil etsek dahi, 19 tane yordayıcımız için minimum örneklemin 285 olması gerektiği görülmektedir. Buna göre örneklem sayımızın yeterli olduğu söylenebilir.

3. Çoklu bağlantılılık (multicollinearity) sorunu olmamalıdır: Bu kapsamda, yordayıcılar arası korelasyonun, 0.70 üzerinde olmaması beklenir.⁴¹ Veri setimizde hiçbir yordayıcı arasında 0.70 ve üzerinde korelasyon bulunmamakta olup, en yüksek korelasyon özyönelim–davranış ile özyönelim–düşünce arasında .544 şeklinde gözlenmiştir. Diğer taraftan çoklu bağlantılılık sorunu olmaması için tolerans değerleri .10 üzerinde olmalı, varyans şişkinlik değerleri (variance inflation factor (VIF)) 10'dan büyük olmamalıdır.⁴² En düşük tolerans değerlerimiz .525 olup en yüksek VIF değerimiz ise 1.906 olarak gözlenmiştir. Durbin Watson değerinin ise 1'den küçük 3'ten büyük olmaması gerekmektedir.⁴³ Araştırmamızda D-W değerleri de 1.944 ile 2.033 arasında değiştiği için otokorelasyon yoktur, yani tahmin hataları bağımsızdır ve regresyon katsayıları için standart hatalar kabul edilebilir düzeydedir, diyebiliriz.

³⁹ Field, *Discovering statistics using SPSS*, 220-221; Julie Pallant, *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows* (Maidenhead: Open University Press, 2007), 155-158.

⁴⁰ James Stevens, *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences* (New York: Routledge, 2009), 117; Andy Field, *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (London: SAGE Publications, 2018), 519.

⁴¹ Pallant, *SPSS Survival Manual*, 155.

⁴² Joseph F. Hair Jr et al., *Multivariate data analysis*, Eighth edition (Andover, Hampshire: Annabel Ainscow, 2019), 4.

⁴³ Field, *Discovering statistics using SPSS*, 221.

4. Yordanan ve yordayıcı değişkenler için çoklu normal dağılım şartı sağlanmalı: Çok değişkenli normal dağılıma bakmak için "Manalanobis uzaklık katsayısı" incelenmelidir.⁴⁴ Veri analizlerimizde yordayıcı değişken olarak kullandığımız 9 ve 10 yordayıcı değişken için kritik mahalalanobis uzaklık katsayısı hesaplandığında sırasıyla 27.87 ve 29.58 değerleri karşımıza çıkmaktadır. Bu sınırı aşan 12 uç değer analizden çıkartılmıştır. Diğer taraftan, Cook mesafesi değeri'nin 1'den büyük olması da genellikle bu durumun uç değer olduğu şeklinde yorumlanır.⁴⁵ Araştırmamızda YT, DT, YB ve DB için maksimum Cook mesafesi sırasıyla 0.42-0.27-0.28 ve 0.31 şeklinde gözlenmiştir.

5. Yordanan ve yordayıcı değişkenler arasında doğrusal ilişki olmalıdır (Lineerlik varsayımı)⁴⁶: Bunun için saçılım grafiğine (scatterplot) baktığımızda, kavisli değil doğru bir çizgi görmemiz gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁷ Saçılım grafikleri incelenerek yordanan ve yordayıcı değişkenlerimiz arasında doğrusal ilişki olduğuna karar verilmiştir.

6. Tahmin hataları için normallik (normality), eşvaryanslılık (homoscedasticity) ve doğrusallık (linearity) şartları sağlanmalı: Araştırmamızda, tahmin hatalarının (Residuals) yordanan değişkenin tahmini puanları ile ilişkisinin doğrusal olduğu görülmüştür. Standart Tahmin Hataları (Residuals) dağılımı için normallik testi sonuçlarımız $p > .05$ çıktığından Tahmin Hataları dağılımının normal olduğu yani tüm alt gruplarda eşvaryanslı olduğu söylenebilir (homoscedasticity).

7. Tekillik sorunu olmamalı: Bir yordayan değişkenin birden fazla değişkenin bileşkesi olduğunda ortaya çıkan bir durumdur.⁴⁸ Araştırmamızda bu varsayım da karşılanmaktadır. Analizlerin yapılmasında istatistik paket programı SPSS 21 kullanılmıştır.

⁴⁴ İsmail Seçer, *SPSS ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 28.

⁴⁵ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (Harlow: Pearson, 2014), 109; Hair Jr vd., *Multivariate Data Analysis*, 261.

⁴⁶ Hair Jr vd., *Multivariate Data Analysis*, 99.

⁴⁷ Pallant, *SPSS Survival Manual*, 124.

⁴⁸ Seçer, *SPSS ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi*, 108.

3. Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin kültür boyutlarına ilişkin ortalama ve standart sapma puanları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kültür Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Kültür Boyutları	N	\bar{x}	Std. Sapma
Yatay Toplulukçuluk	440	4.084	.391
Dikey Toplulukçuluk	440	4.019	.379
Yatay Bireycilik	440	3.786	.459
Dikey Bireycilik	440	2.873	.582

Tablo 4'te görüldüğü gibi, araştırma bulgularımız ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yatay toplulukçuluk (\bar{x} =4.084) ve dikey toplulukçuluk (\bar{x} =4.019) düzeylerinin yatay bireycilik (\bar{x} =3.786) ve dikey bireycilik (\bar{x} =2.873) düzeylerine göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgulardan hareketle ilahiyat fakültesi öğrencilerinin daha çok toplulukçu kültüre sahip oldukları söylenebilir.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin temel değerler alt boyutlarında aldıkları ortalama ve standart sapma puanları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Temel Değerlere İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Temel Değerler	N	\bar{x}	Std. Sapma
Güvenlik-Toplumsal	440	5.679	0.45
İyilikseverlik-Güvenilirlik	440	5.523	0.55
Evrenselcilik-İlgi	440	5.392	0.57
İyilikseverlik-Sevgi	440	5.388	0.52
Saygınlık	440	5.253	0.66
Güvenlik-Kişisel	440	5.202	0.6
Gelenek	440	5.103	0.72
Uyum-Kişilerarası	440	5.086	0.71
Evrenselcilik-Hoşgörü	440	5.059	0.67
Özyönelim-Düşünce	440	5.037	0.64
Evrenselcilik-Doğa	440	4.977	0.72
Özyönelim-Davranış	440	4.829	0.79

Alçakgönüllülük	440	4.829	0.73
Başarı	440	4.806	0.75
Hazcılık	440	4.700	0.85
Uyarılım	440	4.564	0.88
Uyum-Kurallar	440	4.559	0.87
Güç-Baskınlık	440	3.636	1.029
Güç-Kaynaklar	440	3.126	1.157

Tablo 5'e göre öğrencilerin en fazla anlam yükledikleri değerler, "Toplumsal güvenlik" (\bar{x} =5.679) ile "İyilikseverlik-güvenilirlik" (\bar{x} =5.523) iken en az önem verdikleri değerlerin ise insanlar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç (\bar{x} =3.636) ile toplumsal ve maddi kaynaklar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç (\bar{x} =3.126) olduğu anlaşılmaktadır.

Kültür boyutları ile temel değerler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pearson Momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmış olup değerler Tablo 6'da verilmiştir.

590

OMÜİFD **Tablo 6.** Kültür Boyutları ile Temel Değerler Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Sonuçları

	Yatay Toplulukçuluk	Dikey Toplulukçuluk	Yatay Bireycilik	Dikey Bireycilik
Saygınlık	.168(**)	.238(**)	.287(**)	.255(**)
Güç-Kaynaklar	-.125(**)	-.127(**)	.157(**)	.346(**)
Güç-Baskınlık	.108(*)	.100(*)	.053	.250(**)
Başarı	.145(**)	.122(*)	.325(**)	.476(**)
Hazcılık	.124(**)	.001	.256(**)	.143(**)
Uyarılım	.116(*)	.123(**)	.320(**)	.169(**)
Özyönelim-Davranış	-.042	-.070	.495(**)	.236(**)
Özyönelim-Düşünce	.097(*)	.116(*)	.527(**)	.159(**)
Evrenselcilik- Hoşgörü	.295(**)	.300(**)	.132(**)	-.030
Evrenselcilik-Doğa	.256(**)	.206(**)	.181(**)	.056
Evrenselcilik-İlgi	.248(**)	.244(**)	.146(**)	.031
İyilikseverlik- Güvenilirlik	.335(**)	.323(**)	.099(*)	.005
İyilikseverlik-Sevgi	.457(**)	.475(**)	.080	-.006

Alçakgönüllülük	.277(**)	.324(**)	-.004	-.112(*)
Uyum-Kişilerarası	.338(**)	.332(**)	.084	.006
Uyum-Kurallar	.190(**)	.294(**)	.133(**)	.161(**)
Gelenek	.257(**)	.389(**)	.010	.055
Güvenlik-Toplumsal	.231(**)	.238(**)	.134(**)	.021
Güvenlik-Kişisel	.219(**)	.280(**)	.185(**)	.127(**)

* p< .05; ** p< .01

Tablo 6’da görüldüğü gibi kültür boyutları ile temel değerler arasında çeşitli düzeylerde ve çoğunlukla anlamlı ilişki tespit edilmiştir. YT ile en yüksek korelasyona sahip değer “İyilikseverlik-Sevgi” (r=.457), DT ile en yüksek korelasyona sahip değer yine “İyilikseverlik-Sevgi” (r=.475) değeri olarak tespit edilmiştir. YB ile en yüksek korelasyona sahip değer “Özyönelim-Düşünce” (r=.527) iken DB ile en yüksek korelasyona sahip değer “Başarı” (r=.476) olduğu görülmektedir.

Portre Değerler Anketi’nde toplumsal odağa (bk. Şekil 1) denk gelen değerlerin yatay toplulukçuluk ve dikey toplulukçuluk boyutları ile anlamlı düzeyde pozitif korelasyon göstermesi anlamlı bir bulgu olarak dikkat çekmektedir. Benzer şekilde kişisel odağa sahip değerlerin yatay bireycilik ve dikey bireycilik boyutları ile anlamlı düzeyde ve pozitif bir korelasyon göstermesini, değerler ile bireycilik ve toplulukçuluk kültürü arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyan önemli bir veri olarak değerlendirmek mümkündür.

Kültür boyutları ile değerler arasındaki korelasyonların tamamı pozitif iken iki değer bunun dışındadır. Maddi ve sosyal kaynaklar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç anlamında “Güç-Kaynaklar” değeri ile YT ve DT kültürü arasında anlamlı bir negatif korelasyon gözlenmektedir. Benzer şekilde “Alçakgönüllülük” değeri ile DT kültürü arasında anlamlı ve negatif bir korelasyon söz konusudur.

Saygınlık değerinin, kültür boyutlarının dördü ile de görece yakın kuvvette pozitif bir korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak, değerler arasındaki çatışma ve uyumu ortaya koyan dairesel yapıda (bk. Şekil 1) saygınlık değerinin, bireysel odak içerisinde yer almakla birlikte toplumsal odağa yakın olması gösterilebilir.

Yatay toplulukçuluğun, toplumsal odaklı temel değerler tarafından yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Yatay Toplulukçuluğun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standart			t	p	Kısmi	
	B	Hata B	β			İkili r	r
Sabit	1.765	.240		7.369	.000		
Evrenselcilik-Hoşgörü	.047	.031	.080	1.502	.134	.072	.063
Evrenselcilik-Doğa	.021	.027	.038	.752	.453	.036	.031
Evrenselcilik-İlgi	.023	.036	.033	.643	.520	.031	.027
İyilikseverlik-Güvenilirlik	.058	.037	.082	1.557	.120	.075	.065
İyilikseverlik-Sevgi	.219	.044	.290	5.020	.000*	.236	.210
Alçakgönüllülük	.025	.027	.047	.954	.341	.046	.040
Uyum-Kişilerarası	.061	.028	.110	2.138	.033*	.103	.089
Uyum-Kurallar	-.019	.023	-.042	-.827	.409	-.040	-.035
Gelenek	.022	.027	.041	.826	.410	.040	.035
Güvenlik-Toplumsal	-.018	.045	-.021	-.404	.686	-.020	-.017
R=.499		R ² =.249		F ₍₁₀₋₄₂₉₎ =14.241		p=.000	

p<.05

Tablo 7’deki çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, toplumsal odaklı temel değerlerin birlikte, öğrencilerin yatay toplulukçuluk puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir (R=.499, R²=.249, p<.01). Adı geçen on değişken birlikte yatay toplulukçuluk varyansının yaklaşık %25’ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin YT üzerindeki görece önem sırası; “İyilikseverlik-Sevgi”, “Uyum-Kişilerarası”, “İyilikseverlik-Güvenilirlik”, “Evrenselcilik-Hoşgörü”, “Alçakgönüllülük”, “Uyum-Kurallar”, “Gelenek”, “Evrenselcilik-Doğa”, “Evrenselcilik-İlgi” ve “Güvenlik-Toplumsal” şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde “İyilikseverlik-Sevgi” ve “Uyum-Kişilerarası” değişkenlerinin YT üzerinde önemli birer yordayıcı oldukları görülmektedir. Diğer değişkenlerin etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, YT'nin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği şu şekildedir: $Yata\gamma\ Topluluk\cukluk=1.765+.047$ "evrenselcilik-hoşgörü"+.021 "evrenselcilik-doğa"+.023 "evrenselcilik-ilgi"+.058 "iyilikseverlik-güvenilirlik"+.219 "iyilikseverlik-sevgi"+.025 "alçakgönüllülük"+.061 "uyum-kişilerarası"-.019 "uyum-kurallar"+.022 "gelenek"-.018 "güvenlik-toplumsal"

Dikey toplulukçuluğun, toplumsal odaklı temel değerler tarafından yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Dikey Toplulukçuluğun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata B	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	1.717	.225		7.631	.000		
Evrenselcilik-Hoşgörü	.020	.029	.035	.689	.491	.033	.028
Evrenselcilik-Doğa	-.024	.026	-.046	-.947	.344	-.046	-.038
Evrenselcilik-İlgi	.022	.034	.033	.659	.511	.032	.027
İyilikseverlik-Güvenilirlik	.021	.035	.031	.610	.542	.029	.025
İyilikseverlik-Sevgi	.220	.041	.301	5.380	.000*	.251	.218
Alçakgönüllülük	.043	.025	.084	1.740	.083	.084	.070
Uyum-Kişilerarası	.035	.027	.065	1.315	.189	.063	.053
Uyum-Kurallar	.032	.021	.072	1.487	.138	.072	.060
Gelenek	.095	.025	.180	3.765	.000*	.179	.153
Güvenlik-Toplumsal	-.021	.042	-.025	-.498	.619	-.024	-.020
R=.544	R ² =.296	F ₍₁₀₋₄₂₉₎ =18.065	p=.000				

p<.05

Tablo 8'deki çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, toplumsal odaklı temel değerlerin birlikte, öğrencilerin dikey toplulukçuluk puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir (R=.544, R²=.296, p<.01). Adı geçen on değişken birlikte dikey toplulukçuluk varyansının yaklaşık %30'unu açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına(β) göre, yordayıcı d e-ğişkenlerin DT üzerindeki görece önem sırası; "İyilikseverlik-Sevgi", "Gelenek", "Alçakgönüllülük", "Uyum-Kurallar", "Evrenselcilik-Doğa",

“Evrenselcilik-Hoşgörü”, “Evrenselcilik-İlgi”, “İyilikseverlik-Güvenilirlik” ve “Güvenlik-Toplumsal” şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde “İyilikseverlik-Sevgi” ve “Gelenek” değişkenlerinin DT üzerinde önemli birer yordayıcı oldukları görülmektedir. Diğer değişkenlerin etkisi anlamlı bulunmamıştır. YT’den farklı olarak, DT için “Evrenselcilik-Doğa” değerinin negatif etki yaparken, “Uyum-Kurallar” değerinin pozitif etki yaptığı görülmektedir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, DT’nin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği şu şekildedir: *Dikey Toplulukçuluk*=1.717+.020 “*evrenselcilik-hoşgörü*”-.024 “*evrenselcilik-doğa*”+.022 “*evrenselcilik-ilgi*”+.021 “*iyilikseverlik-güvenilirlik*”+.220 “*iyilikseverlik-sevgi*”+.043 “*alçakgönüllülük*”+.035 “*uyum-kişilerarası*”+.032 “*uyum-kurallar*”+.095 “*gelenek*”-.021 “*güvenlik-toplumsal*”

594 Yatay bireyciliğin, kişisel odaklı temel değerler tarafından yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

OMÜİFD

Tablo 9. Yatay Bireyciliğin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standart					Kısmi	
	B	Hata B	β	t	p	İkili r	r
Sabit	1.418	.201		7.070	.000		
Saygınlık	.049	.034	.071	1.467	.143	.071	.056
Güç-Kaynaklar	.028	.018	.069	1.490	.137	.072	.057
Güç-Baskınlık	-.049	.020	-.110	-2.416	.016*	-.116	-.093
Başarı	.057	.031	.094	1.875	.062	.090	.072
Hazcılık	-.003	.025	-.005	-.106	.915	-.005	-.004
Uyarılımlı	.039	.024	.074	1.579	.115	.076	.061
Özyönelim-Davranış	.145	.028	.249	5.097	.000*	.239	.196
Özyönelim-Düşünce	.226	.035	.316	6.463	.000*	.298	.248
Güvenlik-Kişisel	-.015	.034	-.019	-.424	.671	-.020	-.016
R=.604	R ² =.365	F ₍₉₋₄₃₀₎ =27.430	p=.000				

p<.05

Tablo 9’deki çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kişisel odaklı temel değerlerin birlikte, öğrencilerin yatay bireycilik puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir (R=.604,

$R^2=.365$, $p<.01$). Adı geçen dokuz değişken birlikte yatay bireycilik varyansının yaklaşık %36'sını açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına β göre, yordayıcı değişkenlerin YB üzerindeki görece önem sırası; "Özyönelim-Düşünce", "Özyönelim-Davranış", "Güç-Baskınlık", "Başarı", "Uyarılım", "Saygınlık", "Güç-Kaynaklar", "Güvenlik-Kişisel" ve "Hazcılık" şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde "Güç-Baskınlık", "Özyönelim-Davranış" ve "Özyönelim-Düşünce" değişkenlerinin YB üzerinde önemli birer yordayıcı oldukları görülmektedir. Diğer değişkenlerin etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, YB'nin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği şu şekildedir: *Yatay Bireycilik* = $1.418 + .049$ "saygınlık" + $.028$ "güç-kaynaklar" - $.049$ "güç-baskınlık" + $.057$ "başarı" - $.003$ "hazcılık" + $.039$ "uyarılım" + $.145$ "özyönelim-davranış" + $.226$ "özyönelim-düşünce" - $.015$ "güvenlik-kişisel"

Dikey bireyciliğin, kişisel odaklı temel değerler tarafından yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Dikey Bireyciliğin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standart		β	t	p	İkili r	Kısmi r
	B	Hata B					
Sabit	1.132	.270		4.185	.000		
Saygınlık	.025	.045	.028	.554	.580	.027	.023
Güç-Kaynaklar	.104	.025	.206	4.154	.000*	.196	.170
Güç-Baskınlık	.015	.027	.027	.560	.576	.027	.023
Başarı	.317	.041	.410	7.692	.000*	.348	.314
Hazcılık	-.095	.034	-.140	-2.775	.006*	-.133	-.113
Uyarılım	.031	.033	.046	.927	.354	.045	.038
Özyönelim-Davranış	.072	.038	.098	1.883	.060	.090	.077
Özyönelim-Düşünce	-.032	.047	-.035	-.670	.503	-.032	-.027
Güvenlik-Kişisel	-.033	.046	-.034	-.721	.471	-.035	-.029
R=.531	R ² =.282	F ₍₉₋₄₃₀₎ =18.723	p=.000				

$p<.05$

Tablo 10'daki çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, kişisel odaklı temel değerlerin birlikte, öğrencilerin dikey bireycilik puanla-

rı ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir ($R=.531$, $R^2=.282$, $p<.01$). Adı geçen dokuz değişken birlikte dikey bireycilik varyansının yaklaşık %28'ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin DB üzerindeki görece önem sırası; "Başarı", "Güç-Kaynaklar", "Hazcılık", "Özyönelim-Davranış", "Uyarılım", "Özyönelim-Düşünce", "Güvenlik-Kişisel", "Saygınlık" ve "Güç-Baskınlık" şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde "Güç-Kaynaklar", "Başarı" ve "Hazcılık" değişkenlerinin DB üzerinde önemli birer yordayıcı oldukları görülmektedir. Diğer değişkenlerin etkisi anlamlı bulunmamıştır. YB'den farklı olarak, DB için "Güç-Baskınlık" değerinin pozitif etki yaparken, "Özyönelim-Düşünce" değerinin negatif etki yaptığı görülmektedir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, DB'nin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği şu şekildedir: *Dikey Bireycilik*= $1.132+.025$ "saygınlık"+ $.104$ "güç-kaynaklar"+ $.015$ "güç-baskınlık"+ $.317$ "başarı"- $.095$ "hazcılık"+ $.031$ "uyarılım"+ $.072$ "özyönelim-davranış"- $.032$ "özyönelim-düşünce"- $.033$ "güvenlik-kişisel"

5. Tartışma ve Sonuç

Çalışmamızda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin sahip olduğu temel değerlerin bireycilik ve toplulukçuluk kültürüne etkisi ele alınmıştır. Literatür incelendiğinde, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini ve bu yönelimlerdeki farklılaşmanın nedenlerini ele alan çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir.⁴⁹ Mehmedoğlu (2006), Arslan ve Tunç (2013) ve Kızılgeçit vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarda, ilahiyat öğrencilerinin en yüksek ortalamaya sahip oldukları değer "iyilikseverlik" olduğu

⁴⁹ Arslan - Tunç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar"; Kızılgeçit vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)"; Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)"; Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri"; Karaca, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri*; Asım Yapıcı - Salih Zeki Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 173-206.

görülmüştür.⁵⁰ Ancak araştırmamızda, en yüksek ortalamaya sahip değerlerin “toplumsal güvenlik” olduğu, “iyilikseverlik” değerinin ise ikinci sırada geldiği görülmüştür. Mehmedoğlu’nun (2006) çalışmasında ikinci sırada olan “güvenlik” değeri, Arslan ve Tunç (2013) çalışmasında üçüncü sırada iken Kızılgeçit vd. (2015) çalışmasında beşinci sırada yer almaktadır. Söz konusu çalışmalarda farklı fakültelerdeki ilahiyat öğrencilerinden veri toplanmış olmakla birlikte, 2005 yılında ikinci sırada olan güvenlik değerinin, sonraki yıllarda ilahiyat öğrencilerinin değer yönelimlerinde daha geri plana düşerken, çalışmamızda birinci sıraya yükselmiş olması dikkat çekicidir. Çalışmamızın verilerinin toplandığı dönemde toplum genelinde, toplumsal düzenin sağlanmasının önemi ve gerekliliğine olan inancın artması, ilahiyat öğrencilerinin de bu değeri öncelemesine yol açmış olabilir. Zira toplumsal düzen insanların beka mücadelesinin ana aracı olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Toplumsal güvenlik, çok farklı boyutlara sahip geniş bir kavram olmakla birlikte toplumsal güvenliğe tehdit olarak görülen konuları kimlik, göç, din ve toplumsal cinsiyet bağlamında tartışmak mümkündür.⁵² İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralaması üzerine 2003 yılında yapılan bir çalışmanın⁵³ bulguları ile 2015 yılında benzer bir örnekleme yapılan çalışmanın⁵⁴ bulguları karşılaştırıldığında özellikle birinci sıradaki önemini korumakla birlikte ahlakî ve dinî değerlerin ortalama puan itibarıyla ciddi bir düşüş, siyasal ve politik değerlerin ise belirgin bir artış göstermesi dikkat çekici bulunmuştur. Bu bulgulardan hareketle siyasal ve sosyal atmosferin öğrencilerin değer tercih sıralamasını etkilediği düşünülmektedir.⁵⁵ İlahiyat fakültesi öğrencilerini psikolojik iyi oluş ve değer yönelimleri arasındaki ilişkini incelendiği bir çalışmada, katılımcıların en yüksek ortalamaya evren-

⁵⁰ Mehmedoğlu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)”; Arslan - Tunç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimindeki Farklılaşmalar”; Kızılgeçit vd., “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)”.

⁵¹ Atilla Yayla, “Toplumsal Düzenin Aracı Olarak Yargı”, *Liberal Düşünce* 24/93 (2019), 7-16.

⁵² Selim Kurt, “Toplumsal Güvenliğin Yükselişi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 7/37 (2015), 459-476.

⁵³ Yapıcı - Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”.

Asım Yapıcı - Tuğrul Yürük, “Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 15/1 (2015), 1-18.

⁵⁵ Yapıcı - Yürük, “Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları”, 16.

selcilik, en düşük ortalamaya ise güç değeri yöneliminde sahip oldukları gözlenmiştir.⁵⁶ En yüksek ortalama konusundaki bulgu, çalışmamız bulgularından farklılık gösterirken, en düşük ortalamaya sahip oldukları değer in güç değeri olması çalışmamız bulgularını destekler niteliktedir. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerindeki bu değişimi daha yakından incelemek üzere çeşitli çalışmaların yürütülmesi mümkündür.

Mehmedoğlu'nun (2006) çalışmasında en düşük ortalamaya sahip üçüncü değer "güç" değeri iken Arslan ve Tunç'un (2013) çalışması ile Kızılgöçüt vd. (2015) çalışmasında bu değer en düşük ortalamaya sahip dördüncü değer olarak tespit edilmiş.⁵⁷ Çalışmamızda veri toplama aracının geliştirilmiş versiyonu olarak kullandığımız PDA57'de diğer çalışmalarda tek bir değer olarak geçen "güç" değeri "güç-kaynaklar" ve "güç-baskınlık" şeklinde iki alt boyut şeklinde ortaya konmuştur. Çalışmamızda elde ettiğimiz verilere göre en düşük ortalamaya sahip değerler olarak bu iki değer ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak insanlar üzerinde denetim kurarak elde edilen güç (güç-baskınlık) ile maddi ve sosyal kaynaklar üzerinde denetim kurarak elde edilen gücün (güç-kaynaklar) ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerinde önceki çalışmalara göre daha geri sıralara düştüğünü söylemek mümkündür. Diğer taraftan hem Mehmedoğlu'nun (2006) çalışmasında hem de Arslan ve Tunç'un (2013) çalışmasında en düşük ortalamaya sahip iki değer olan "hazcılık" ve "uyarılım" değerinin Kızılgöçüt vd (2015) çalışmasında daha fazla ortalama puan alarak en düşük ortalamaya sahip beşinci ve üçüncü değer haline geldiği, çalışmamızda da benzer bir yönelimin devam ederek bu iki değer in sırasıyla beşinci ve dördüncü sırada olduğu gözlenmiştir. Bu anlamda çalışmamız bulguları, Kızılgöçüt vd (2006) çalışmasının bulguları ile örtüşmektedir. Bu durumda, söz konusu iki çalışmanın daha yakın zamanda yapılan çalışmalar olmasının etkisi olduğunu ve daha güncel olan değer yöneliminin bu doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmamız kapsamında ilahiyat öğrencilerinin, yatay toplulukçuluk (\bar{x} =4.084), dikey toplulukçuluk (\bar{x} =4.019) ve yatay bireycilik (\bar{x} =3.786)

⁵⁶ Ulu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki", 197.

⁵⁷ Arslan - Tunç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar"; Kızılgöçüt vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)".

kültürüne sahip olma bakımından yakın ortalamalara sahip oldukları, dikey bireycilik ($\bar{x}=2.873$) ortalama puanlarının ise bu üç alt boyuta göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Toplulukçuluk kültürü denildiğinde diğergamlık, cömertlik, paylaşma ve yardımlaşma akla gelir. Bireycilik denildiğinde ise bencillik yani kişisel çıkarların grup çıkarlarının önünde tutulması akla gelmektedir. Rekabet, kazanmak ve statünün önemli olduğu dikey bireyci kültürde bu durum daha fazla dikkat çekmektedir.⁵⁸ İslam dininde diğergamlık⁵⁹, cömertlik⁶⁰, paylaşma ve yardımlaşma duygularının değerli olduğu⁶¹, bencilliğin ise yerildiği düşünüldüğünde⁶², dikey bireycilik kültürü ortalama puanının daha düşük olduğu şeklindeki bulgunun, genel olarak istendik bir durum olduğunu söylememiz mümkündür. Yapılan bir çalışmada da, özellikle dini ve ahlaki değerleri önceleyen ilahiyat öğrencilerinin, bencil davranmak yerine daha çok adil davranma eğiliminde oldukları görülmüştür.⁶³ Bu bulgu, çalışma grubumuzun daha düşük düzeyde dikey bireycilik kültürü puanlarına sahip olması şeklindeki tespitimizle örtüşmektedir.

Schwartz (1994) değişime açıklık grubu değerlerinin, muhafazakârlık değerlerinin karşısında yer alırken bireyciliğe karşılık geldiğini düşünmektedir. Diğer taraftan muhafazakârlık değerlerinin toplulukçuluk kültürüne karşılık geldiğini ifade etmektedir.⁶⁴ Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular, kültür boyutları ile temel değerler arasındaki korelasyon bağlamında bu yorumu desteklerken, değişime açıklık (özyönelim-düşünce, özyönelim-davranış, uyarılım) değerlerinin özellikle YB ile orta kuvvette pozitif bir ilişki gösterdiği, muhafazakârlık (uyum, gelenek, güvenlik) değerlerinin de YT ve DT ile orta kuvvette pozitif ilişki gösterdiği görülmüştür.

Cukur vd. (2004) tarafından yürütülen çalışmada Türkiye örnekleminde, muhafazakârlık değerleri olan gelenek, uyum ve güvenlik de-

⁵⁸ Wasti - Erdil, "Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi".

⁵⁹ el-Haşr 59/9.

⁶⁰ el-Leyl 92/17-20.

⁶¹ el-Enfâl 8/73; Al-i İmran 3/92.

⁶² Yâsîn 36/47.

⁶³ Ali Şen, "Eğitim ile Bencillik Arasındaki İlişki: Dumlupınar Üniversitesi Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2016), 1892-1904.

⁶⁴ Schwartz, "Beyond Individualism-Collectivism: New Cultural Dimensions of Values".

ğerleri ile DT kültürü arasında tespit etmiş olduğu anlamlı pozitif ilişki araştırmamız bulgularını desteklerken, bu değerlerden yalnızca uyum değerinin YT ile anlamlı düzeyde bir pozitif ilişki gösterdiği sonucu araştırmamız bulgularından farklılık göstermektedir. Zira çalışmamız bulgularına göre söz konusu değerlerin tümü hem YT hem de DT ile anlamlı düzeyde pozitif korelasyon göstermektedir.

Cukur vd.'nin (2004) çalışmasına göre iyilikseverlik ile hem YT hem de DT arasında anlamlı düzeyde pozitif korelasyon olduğu sonucu araştırmamız bulguları ile örtüşmektedir. Ancak, aynı çalışmadaki değişime açıklık değerlerinden özyönelim ve uyarılım ile DT arasında anlamlı ve negatif bir korelasyon olduğu sonucu⁶⁵ araştırmamız bulgularından farklılık göstermektedir.

Çalışmamızdaki, özyönelim-davranış ve özyönelim-düşünce değerleri ile YB arasına anlamlı ve pozitif ilişki bulunduğu sonucu, Cukur vd. (2004) tarafından yapılan araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Aynı şekilde hazcılık ve uyarılım değerleri ile YB arasında anlamlı ve pozitif ilişki bulunduğunu ortaya koyan sonucumuz, söz konusu çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Ancak özyönelim-davranış ve özyönelim-düşünce ile DB arasında anlamlı ve pozitif bir korelasyon tespit ettiğimiz çalışmamız bulgularının aksine Cukur vd. (2004) anlamlı ve negatif bir korelasyon tespit ettiklerini dile getirmektedirler. Çalışmamız verilerine göre güvenlik-toplumsal değeri ile YB arasında, güvenlik-kişisel ile hem YB hem de DB arasında anlamlı ve pozitif korelasyon gözlemlenmiştir. Schwartz'ın dairesel değer modelini incelediğimizde, *güvenlik-toplumsal* ve *güvenlik-kişisel* değerlerinin kişisel odaklı değerler grubu ile toplumsal odaklı değerler grubunun ayrım noktasında yer aldığı görülmektedir. Schwartz'ın değerler sisteminde bir değerdeki yükselmenin, yanında bulunan değerlerin yükselmesine yol açmakta olduğu düşünüldüğünde, *güvenlik-kişisel* değeri ile YB arasında da pozitif korelasyon bulunması anlaşılabilir bir durumdur. Cukur vd. (2004) çalışmasında ise araştırmamız bulgularından farklı olarak güvenlik ile hem YB hem de DB arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir.

⁶⁵ Cukur vd., "Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism—Collectivism", 624.

Araştırmamızda DT ile başarı arasında, YT ile iyilikseverlik-güvenilirlik ve iyilikseverlik-sevgi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu dair bulgumuz Cukur vd. (2004) çalışması tarafından desteklenmektedir.⁶⁶ Değerler ile kültür boyutları arasındaki korelasyona ilişkin bulguların çoğunlukla diğer çalışma bulguları ile örtüştüğü görülmüştür.

Toplulukçuluk ve bireycilik kültürünün temel değerler tarafından yordanması durumuna ilişkin ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine bir çalışmaya rastlanmamış olup, Türk üniversite öğrencileri üzerine yapılan ilgili çalışmaların verileri bağlamında çalışmamız bulguları aşağıda tartışılmıştır.

Yatay toplulukçuların Schwartz'ın değer modelinde yer alan iyilikseverliğe öncelik verdiği⁶⁷ dile getirilmektedir. Çalışmamız bulguları da bu tespit ile örtüşmektedir. Bu bağlamda *iyilikseverlik-sevgi* (B=.219) ve *iyilikseverlik-güvenilirlik* (B=.058) değerlerinin YT'un yordanmasında çoklu regresyon katsayıları en yüksek üç değerden ikisi oldukları görülmüştür. Dirilen (2006) tarafından yapılan ve Türk üniversite öğrencilerinin katılımcı olduğu çalışmada *muhafazakarlık* ve *kendini aşma* değer boyutlarının YT'u yordayıcı olduğu ve toplam varyansın %19'unu açıkladığı görülmüştür.⁶⁸ Araştırmamızda da büyük ölçüde *muhafazakarlık* ve *kendini aşma* değer boyutlarına karşılık gelen toplumsal odaklı on değerın YT'u yordadığı ve toplam varyansın %25'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dirilen'in (2006) çalışmasında, *muhafazakarlık* değer boyutunun DT için anlamlı bir yordayıcı olduğu ve toplam varyansın %31'ini açıkladığı gözlenmiştir. Çalışmamızda toplumsal odaklı değerleri, yordayıcı değişkenler olarak analize dahil ettiğimizde, *muhafazakarlık* değer boyutu ile birlikte *kendini aşma* değer boyutuna karşılık gelen bu değerlerin DT için anlamlı yordayıcı oldukları ve toplam varyansın yaklaşık %30'unu açık-

⁶⁶ Cukur vd., "Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism—Collectivism", 624.

⁶⁷ Cukur vd., "Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism—Collectivism", 616.

⁶⁸ Dirilen, *Relationship Between Values and Culture: A Comparison of Central Asian and Turkish University Students*.

ladığı şeklindeki bulgumuz, söz konusu çalışmanın verileri ile önemli ölçüde örtüşmektedir.

Dirilen (2006) tarafından yalnızca *değişime açıklık* değer boyutunun YB için anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiş olup, açıklanan toplam varyans %6'dır. Çalışmamızda bu bulgulardan kısmen farklı olarak, büyük ölçüde *değişime açıklık* değer boyutu ile *kendini geliştirme* değer boyutuna karşılık gelen kişisel odağa sahip dokuz değer, YB varyansının yaklaşık %36'sını açıkladığı görülmüştür.

Dikey bireycilerin başarıya öncelik verdiği⁶⁹ şeklindeki bulgu, çalışmamızda başarı değerinin DB için katsayısı en yüksek (B=.317) olan önemli ve anlamlı bir yordayıcı olduğu şeklindeki tespitimizle örtüşmektedir. Dirilen'in (2006) çalışmasında *değişime açıklık*, *kendini aşma* ve *kendini geliştirme* değer boyutlarının DB için anlamlı düzeyde yordayıcı oldukları ve bu değer boyutlarının toplam varyansın %40'ını açıkladığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda ise büyük ölçüde *değişime açıklık* ve *kendini geliştirme* değer boyutlarına karşılık gelen ve kişisel odağa sahip olan dokuz değer DB varyansının yaklaşık %28'ini açıkladığı görülmüştür. Sonuç olarak bu bulgulara göre, kişisel odaklı değerlerin DB için anlamlı birer yordayıcı olduğunu söylememiz mümkündür.

602

OMÜİFD

Kaynakça

- Arslan, Mustafa - Tunç, Esra. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 7-39.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 12. Basım, 2012.
- Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019.
- Chiou, Jyh-Shen. "Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism Among College Students in the United States, Taiwan, and Argentina". *The Journal of Social Psychology* 141/5 (Ekim 2001), 667-678. <https://doi.org/10.1080/00224540109600580>
- Coşkun, Mehmet Kamil. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri: İlahiyat - DKAB Karşılaştırması". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 507-516. <https://doi.org/10.18506/anemon.291230>

⁶⁹ Cukur vd., "Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism—Collectivism", 616.

- Creswell, John W. *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson, 4th ed., 2012.
- Cukur, Cem Safak vd. "Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism—Collectivism: A Study of Turkey, the United States, and the Philippines". *The Journal of Social Psychology* 144/6 (Aralık 2004), 613-634. <https://doi.org/10.3200/SOCP.144.6.613-634>
- Demirutku, Kürşad - Tekinay, Sena. "Beşeri Değerler ile Devamsızlık Tutumları ve Gerekçeleri Arasındaki İlişkiler". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31/3 (2016), 505-519.
- Dirilen, Özlem. *Relationship Between Values and Culture: A Comparison of Central Asian and Turkish University Students*. The Middle East Technical University, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Field, Andy. *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. London: SAGE Publications, 5th edition., 2018.
- Field, Andy P. *Discovering statistics using SPSS*. Los Angeles: SAGE Publications, 3rd ed., 2009.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Hair Jr, Joseph F. vd. *Multivariate Data Analysis*. Andover, Hampshire: Annabel Ainscow, Eighth edition., 2019.
- Hofstede, Geert H. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 2nd ed., 2001.
- Horozcu, Ümit. "İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1 (2019), 27-40.
- Karaca, Rüveyda. *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 21. Baskı., 2010.
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. "Values in the Curricula of Religious Education and Social Studies in Primary Schools in the Context of Local-Universal Dilemma". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12/2 Supplementary (2012), 1573-1587.
- Kızılgeçit, Muhammed vd. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/ (2015), 43-84.
- Kumar, Ranjit. *Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners*. Los Angeles: SAGE, 3rd ed., 2011.
- Kurt, Selim. "Toplumsal Güvenliğin Yükselişi". *The Journal of Academic Social Science Studies* 7/37 (2015), 459-476. <https://doi.org/10.9761/JASSS3010>

- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)". *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006), 133-167.
- Özdemir, Mustafa. "Din-Birey ve Toplum İlişkisi Üzerine (Ünver Günay, Peter Berger, E. M. Hamdi Yazır Örneği)". *Mütefekkir* 4/7 (2017), 9-19.
- Pallant, Julie. *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows*. Maidenhead: Open University Press, 3. ed., [Fully rev.], 2007.
- Pereira, Roberto vd. "On the Relationships between Norms, Values and Culture: Preliminary Thoughts in HCI". *Information and Knowledge Management in Complex Systems*. ed. Kecheng Liu vd. 449/30-40. IFIP Advances in Information and Communication Technology. Cham: Springer International Publishing, 2015. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16274-4_4
- Schwartz, Shalom H. "Beyond Individualism-Collectivism: New Cultural Dimensions of Values". *Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications*. ed. Uichol Kim vd. Thousand Oaks & Calif: SAGE Publications, Inc, 1994.
- Schwartz, Shalom H. vd. "Refining the Theory of Basic Individual Values". *Journal of Personality and Social Psychology* 103/4 (2012), 663-688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Seçer, İsmail. *SPSS ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.
- Singelis, Theodore M. vd. "Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement". *Cross-Cultural Research* 29/3 (1995), 240-275. <https://doi.org/10.1177/106939719502900302>
- Stevens, James. *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. New York: Routledge, 5th ed., 2009.
- Şen, Ali. "Eğitim ile Bencilik Arasındaki İlişki: Dumlupınar Üniversitesi Örneği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2016), 1892-1904.
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Harlow: Pearson, Pearson new international edition, Sixth edition., 2014.
- Triandis, Harry C. "The Psychological Measurement of Cultural Syndromes". *American Psychologist* 51/4 (1996), 407-415. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.4.407>
- Triandis, Harry Charalambos. *Individualism & collectivism*. Boulder: Westview Press, 1995.
- Ulu, Mustafa. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluşları ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki". *Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 20/37 (2018), 183-215. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.414012>

- Wasti, Arzu - Erdil, Selin Eser. “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi”. *Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/1-2 (2007), 39.
- Yapıcı, Asım vd. “Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (2012), 129-151.
- Yapıcı, Asım - Yürük, Tuğrul. “Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 15/1 (2015), 1-18.
- Yapıcı, Asım - Zengin, Salih Zeki. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 173-206.
- Yayla, Atilla. “Toplumsal Düzenin Aracı Olarak Yargı”. *Liberal Düşünce* 24/93 (2019), 7-16.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

